

A MUNKÁCSI VÁR.

Első közlemény.

I.

Bereg vármegye, a magyar történelemnek ez a klasszikus földje, a Kárpát-hegység északkeleti nyúlványai és a Tisza folyó között terül el. A vármegye délnyugati fele síkság, északkeleti része hegyvidék. A vármegye hegyvidékét, az attól délnyugatra fekvő síkságtól két hegyláncz választja el. Ezen hegylánczok az ungvármegyei hegységek folytatásaként a Pleskatetőtől (Δ 992 magaslati szám) kezdve, az ilosvai határban végződő hegyekig (Δ 219 magaslati szám) terjednek, s onnan tovább húzódnak Ugocsa és Máramaros vármegyék felé. Ezek a Bereg vármegyén átvonuló hegylánczok a Latorcza folyó völgyére ereszkednek le.

A Latorcza völgye Szentmiklós község és Munkács város határain egy széles katlanná tágul, mely egymástól elválasztja a Szinyák- és Háthegységeket. E két hegyláncz ormain Ilosvától kezdődőleg északra egészen Ung vármegye határáig a földváraknak egész sorozata volt a hajdankorban. Noha ezen védműveket a népvándorlás viharai elseperték, maradványaik még mindig felismerhetők.

Bereg vármegye területén sok néptörzs váltotta fel egymást, míg végre 895-ben a magyarok a vereczkei hágón áthatolva, ezt a vidéket és Munkács várhelyét megszállották. A jelenlegi Bereg vármegye közepén, a Latorcza völgyének nyílásán és a Kicsere-hegy déli lábához közel, különálló, a lapályból kiemelkedő 118 \diamond méter magasra emelkedő trachit-sziklakúpon a Latorcza balpartján épült Munkács-vára.¹

¹ *Katonai részletes térkép 1 : 75,000. 12 öv, XXVII. oszlop, 1875—1894. évi felvételek, kiegészítve az 1904. évvel. Szükségesnek tartjuk felemlíteni, hogy a \diamond jeggyel közlöttek magaslati számokat jelentenek a föld színe felett; a Δ jegy pedig a háromszögelési magaslatokat jelzi.*

A mint a magyarok itt lábukat megvetették és Munkács várhelyének megerősítésével magoknak egy hadműveleteiket támogató hadászati alapot teremtettek, a siker kilátásával foghatlak a Tisza és Kárpát közének elfoglalásához. Munkács sziklakúpját tehát a honfoglaló magyarok erősítették meg azért, mert északról az ungi, délről a borsvai vár fenyegette őket, s Ungvár megvívására is csak akkor mentek, midőn a borsvai várat már elfoglalták.¹

Így tűnik fel Munkács a honfoglalás hadi műveletében mint első hadászati alap.

Balogh János, Munkács-vár monographusa² körülményesen leírja az első erődítés történetét, de a hiteles feljegyzésekkel alig támogatott leírás kevés hitelt érdemel.

Ugyancsak ilyen mondaszerű mindaz, a mit a vár X-ik századi történetéről tudunk. Az erődítés körül lezajlott, s különben is kis jelentőségű harcok leírása között egyedül az az állítás érdemel figyelmet, hogy Geiza, élvén fejedelmi jogával, kegyéül a várat az önként adózó környékkel együtt, negyedszázados érdemei jutalmául *Simon*, munkácsi várnagynak adományozá, ki nek azonban nemsokára bekövetkezett magtalan elhunytával a vár ismét visszaszállott a fejedelemre.³

Bár a hagyomány, mint láttuk, kezdettől fogva fejedelmi erődnek tekintette várunkat, mindazonáltal arra vonatkozólag, hogy az egykor csekély kiterjedésű munkácsi várat s az ahhoz tartozó uradalmat 1064-ig ki bírta, minden kétséget eloszlató történeti bizonyítékkal nem rendelkezünk. Bizonyos azonban, hogy Szent István király idejében a honfoglalás korabeli várhelyek nagy változásokon estek át, a mennyiben azok a fenntartott királyi haszonvételek sorába jutottak. Így lett Munkács királyi birtok, mert különben Salamon király 1064-ben nem engedhette volna azt át László herceg tulajdonába.⁴

¹ *Anonymus Belae. Gesta Hungarorum.* Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről. Fordította: *Szabó Károly.* Második kiadás. Javította: *Fejérpataky László.* Budapest, 1892. 17. l.

² *Balogh János.* Munkács-vár története. Munkács, 1890. 16. s köv. ll.

³ U. o. 27. l.

⁴ *Balažthy József.* Munkács. Azaz: Munkács városának és várának

A munkácsi vár első lényegesebb átalakítása állítólag a XII. század harmadik évtizedében történt, mikor is *Kelemen* várnagy Vak Béla királytól engedélyt nyert a várnak négyszegletűvé való átalakíthatására. «Első sorban is a várhegy felületét helyenként vízszintesebbre lenyesetve szélesbítetté ki, miáltal a kerek szegletbástyáknak megfelelő helyet nyert. Gondoskodott egyuttal a feljáratnak az eddiginél kényelmesebbé tételéről, valamint az egyetlen kapu előtt szükségesnek vélt hídról is, mívégből itt a sziklába mintegy 30 könyök 9-50 méter hosszú, 18 könyök 5-70 méternyi mély és ugyanily széles sánczot is vágatott. E munka 1139-iki őszön már-már befejezést nyert,» midőn Kelemen hirtelen elhalálozván, az átalakítási munkálatok utódja, *Lathky* várnagy által fejeztettek be.¹

Ámbár a tatárpusztításkor Bereg vármegyét is feldúlták s Borsova várát is tönkre tették, aligha tudták vagy akarták a tatár hadak az előnyösen fekvő Munkács várhelyét ostrom alá fogni. És bár a történelem erről nem emlékezik meg, tekintve Rogerius siralmas énekét, bizonyos, hogy ezen mocsarak által jól megvédett tágas fennsík szikla ormán, ép úgy mint másutt, sok nép menekülhetett meg.² A szomorú emlékü tatárjárás után IV. Béla király kezdeményezésére az ország területén mindenütt erődök keletkeztek, s ettől az időtől fogva Bereg vármegyében is több erősített hely épült, melyek a határ megőrzése céljából nagyon is szükségesek voltak. Azonban Munkács vára volt a vármegye területén a leginkább ellentállásra hivatott erőd, s a többiek sorsa mindenkor ennek sorsához volt kötve.

Az első írásos említés Munkácsról azon adománylevélben van, melyben a Guth-Keled nemzetségbeli, Várdai-család öse, Aladár, a királyné tárnokmestere, 1263-ban a Munkács mellett lévő Szent-Miklós mezővárosát adományképen kapta. Itt Munkács mint helyhatározó is szerepel és megjelölése nyilván nem

topographiai, geographiai, históriai és statistikai leírása. Debreczen, 1836. 17. l. — *Engel*. Geschichte des ungarischen Reichs und seiner Nebenländer. I. T. 169. l.

¹ *Balogh János* i. m. 32—33. l.

² *Rogerius*, XI. fej.

a várra, de Munkács városára vonatkozik.¹ A munkácsi várról a XIV. század elején találunk legelőször említést, a mikor az az 1309-ik évben az Aba-nemzetségbeli Amadék birtokában volt. Mint jutottak annak birtokába, az eddig minden kétséget kizárólag még felderítve nincsen. Balogh szerint a királyválasztással járó zavarok idejében az Amadék álnoksággal kerítették hatalmukba, de csakhamar el is vették azt.² Az 1311. évi kassai zavargások után ugyanis a munkácsi várat Amadé fiaitól a király elvette és királyi várrá tette.³

Addig az ideig, míg a hadiérdekek Borsova várispánságában összpontosultak, időről időre Munkács csak alárendelt szerepet játszott. A közlekedési utak szaporodásával azonban, midőn a munkácsi várhely az Eperjes, Kassa, Ungvár, Szatmár, Erdélybe vezető útvonalon mintegy közbeeső támpont még a Borsova várát elhomályosító Nagy-Bereget is elnyomta, ettől kezdve lassan-lassan emelkedik értékben, míg végre a XIV. században azért jut nagyfontosságú szerepre, mert Lengyelországba erre vezetett a legrövidebb út. Károly Róbert épen Lengyel- és Oroszországgal szemben való politikája következtében különös súlyt fektetett Munkács várára és vidékére s ezt, az ország északkeleti szélére nézve erős védelmi támpontul szolgáló várat kiválóan megerősítetté.⁴

Mielőtt azonban ezen történelmileg nevezetes várhelyely közeléből megismerkednénk, szükségesnek tartjuk a kővár helyszínrajzát adni. A várhely szikla fennlapja északról délre lefelé eső egyenetlen térfokokat tüntet fel. Az északi legmagasabb térfok 188 \diamond méterrel emelkedik a tenger színe felé. Ha a vár-aljai sikot számításba vesszük, mely 120 \diamond méter magasra van jelezve,⁵ akkor a sziklatető eme magaslata 68 méterrel emelkedik ki a síkságból. Ennek az első foktérnek hossza északról délre 86 méter.⁶ (Lásd 1. ábrát. I.) Innen a szikla fennlapja

¹ *Fejér Gy.* Codex Diplom. IV. 3. 17. l.

² *Balogh J.* i. m. 47. l.

³ *Fejér Gy.* Codex Diplom. VIII. 1. 408., 410. l.

⁴ *Balogh János.* i. m. 48. l.

⁵ Lásd a fent idézett katonai térképet.

⁶ Profil und Development. 1725-ből. A Műemlékek Országos Bizottságának rajztárában.

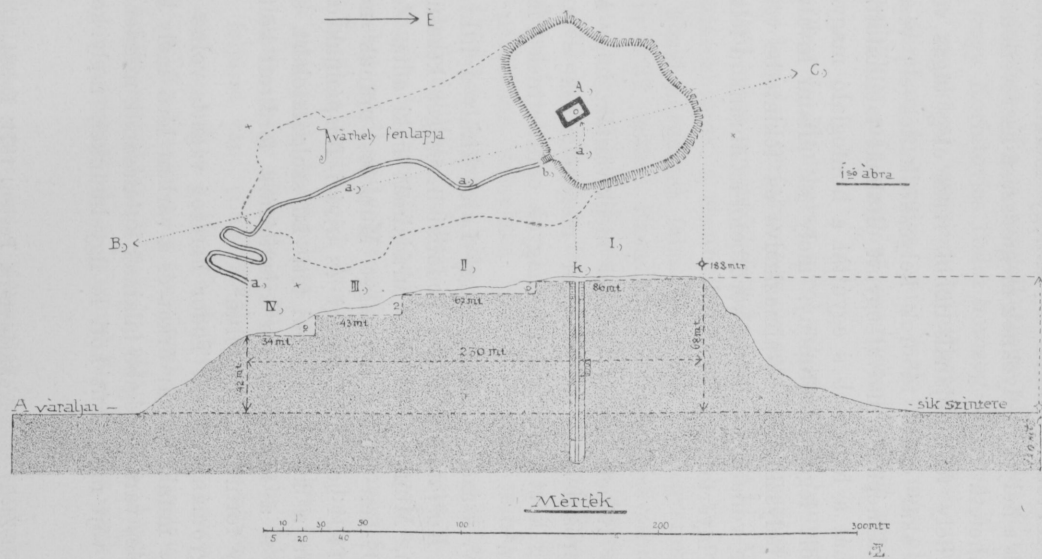
6 méterrel esik délfelé és ezen síkban 67 méter hosszúságban képezi a második térfokot. (II.) Ennek végében a terep megint 10 méterrel esik és 43 méter hosszúságban képezi a harmadik foktér. (III.) Ettől 10 méter eséssel képződik a negyedik foktér 34 méter hosszúságban, (IV.) és így a várhegynek legvégső déli csücske 42 méterrel magaslik ki a váraljai síkból; vagyis a vársziklának 68 méter magas csücsától kezdve délfelé a terep fennlapján 26 méter esés állapítható meg. Az egész várhely fennlapja a *B—C* vonalon 230 folyó méter hosszú, területe pedig 15,028 □ méter. Ezeket a felmért számtételeket szem előtt tartva, a várhegynek szelvénye az 1. ábrán mutatkozik.

A munkácsi vár építésében hét egymást követő korszakot különböztethetünk meg.

Eleinte csak egy «őreg-torony» (*A*) állott itt, melynek alaprajza egy, a sárospataki vár lakótornyához hasonló építkezést tüntet fel.¹ Az alaprajzok és látképek után itélve, a valamivel hosszabb, mint széles négyszög zömtorony tetejében még egy kétemeletes, lapostetejű ormozott lakótorony emelkedett. A torony aljában volt a 90 méter mély és 2·64 méter belátmérőjű kút (*k*), melynek felső kerekkávjája kövekkel kirakva, lentebb azonban tömör sziklába van vájva. Ezen kút alsó részének közepe táján, szinte a sziklába vájva 1·40 méter széles csigalépcső látszik 24 lépcsőfokkal, melynek rendeltetése eddig ismeretlen. Ezt a csigalépcsőt 1851-ben fedezték fel, midőn egy katona öngyilkos szándékból a kútba ugrott s utána a kutat kitisztították.

Az öreg torony bejárata, tekintve a későbbi építkezéseket, a terepviszonyokat és az e korabeli építőmodort, a keleti oldalon lehetett. A bejutás létrán, vagy könnyen eltávolítható falépcsőkön történt, mint a hogy ez például Visegrádon, vagy a szepesi várban is tapasztalható. Ennek az öreg toronynak déli oldalán volt a hegy sziklafennlapjának 6 méterig leeső foktere, melyet, a hogy az a Műemlékek Országos Bizottságánál létező

¹ *Coronelli* Regno di Ungheria. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. Hung. h. 400. Plan de Montkars Echel de 100 Toi. Grund Risse der kayserlichen königlichen Berg-Festung Munkats. Raports Plan von Munkács pro Anno 1771. Mindezek a Műemlékek Országos Bizottságának térképgyűjteményében is megvannak.

1. ábra. A munkácsi várhegy alaprajza és szelvénye.

tervekből kivethető, meredekre szeltek le, azért, hogy a megközelítést megnehezítsék, s csak a keleti oldalon hagytak egy feljáratot. (b) A többi oldalon a várhegy meredek lejtjei eléggé oltalmazták a helyet, melyeknek megmászása észrevétlenül amúgy sem történhetett.

A várhely fennlapjának többi része elég tágas volt arra, hogy azon akár egész táborok helyezkedhettek el; vész idején pedig a föld népe barmaival együtt oltalmat találhatott.

Ez tehát a legrégebb s egyúttal a honfoglaló magyarok által eszközölt legelső építmény, mely az állami hivatalos felmérésnek helyszínehez alkalmazkodva és tekintetbe véve valamennyi ide vonatkozó adatot, körülbelől az ábránkon feltüntetett elhelyezést nyerte.

II.

Károly Róbert király érdekei megkivánták, hogy Munkács vára megerősíttessék és őrséggel megszállassék s e végből 1321—1332 közt már királyi várnagyok említettnek a munkácsi castrumban.¹

A XIV. század közepén Nagy Lajos király a lithván hadjárat után *Koriatovics Todor* podoliai herceget kezesül magával hozván, Munkács várát s uradalmát neki adta. Zsigmond király 1401-ben Todor herceget Munkács urának nevezi, s ugyan őt 1404-ben már beregi és ujbári főispánnak czímezik. Ugyanakkor a király, a neki tett hű szolgálatokért, a királyi hadseregére s a munkácsi vár kijavítására fordított költségeiért 3000 arany forinttal kárpótolta.²

A hagyomány szerint Todor herceg vágatta volna sziklába 1412-ben a munkácsi vár árkát és a várban lévő mély kutat is.

Munkács vára legrégebb falainak kutatásánál, mindenek előtt a sziklába vájt mély kút köti le figyelmünket, mely keletkezé-

¹ A gróf Zichy-család okmánytára. Pesten, 1871. I. 384. l.

² *Csánki Dezső*. Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. 1890. I. 411. l. — *Lehoczky Tivadar*. Bereg vármegye monographiája. Ungvár, 1881. I. k. 138—139. l. III. 513. l. — *Balogh J.* i. m. 59—60. l. — Todor herceg nyugtája Kassa város levéltárában 34. sz. a.

sétől fogva természetesen helyén maradt. Ép úgy megmaradt az ősi építkezések közül három kerek torony, melyeket a későbbi építkezéseknél és különféle átalakításoknál a falakba beépítettek. Alig tévedhetünk, ha a rendelkezésre álló adatok nyomán azt állítjuk, hogy Koriatovics Todor herczeg idejében, a XIV. század elején, a munkácsi vár nem terjedhetett tovább, mint a hogy az az 1. ábrában kimutatva van, csak hogy más alakulásban.

Tudniillik a már meglévő öreg-torony körül egy körfal keletkezett.

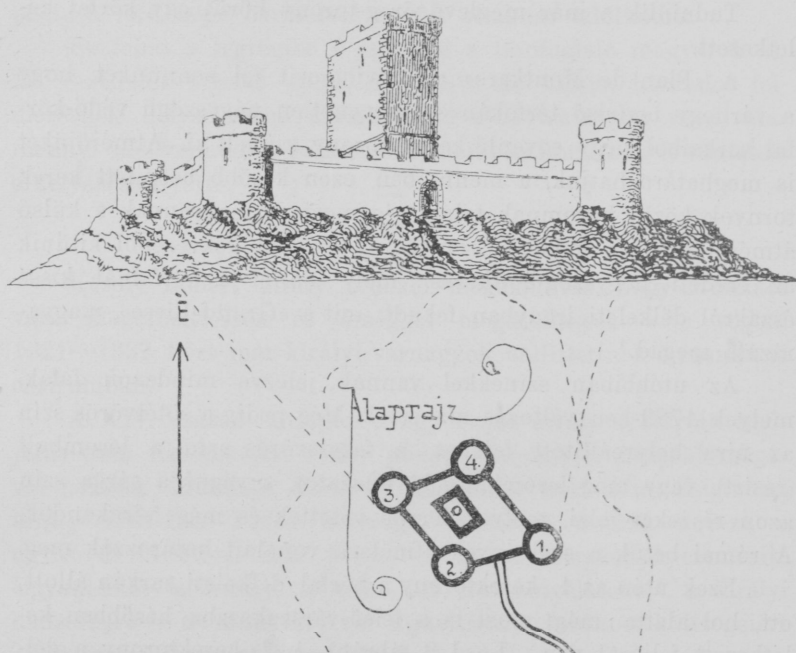
A «Plan de Montkars» arról világosít fel bennünket, hogy a várhegy legfelső térfokán egy egyenetlen négyszögű védő-körfal sarkaiból négy egyenlő kerek torony szökelt ki. Átmérőjüket is meghatározhatjuk, a mennyiben ezen később beépített kerek tornyok közül háromnak falai még most is megvannak s külső átmérőjük 9·32 méter. Ezen kerek tornyok fekvéséből kitünik az eredeti négyszög-építkezés, mely ennél a körfalnál kissé északról délkeleti irányban feküdt, mit a «Grund-Risse» magyarázata megad.¹

Az utóbbiban színekkel vannak jelezve mindazon falak, melyek 1789-ben változás alá estek. Még pedig a sötétvörös szín az újra helyreállított falakat, a feketevörös szín a lerombolt (rasirt), vagy még lerombolandó falazatot, s végül a sárga szín azon részeket jelzi, melyek tervbe vétettek és még felrakandók. A római betűk a szelvények átmetsző vonalait határozzák meg.

Ezek után az 1. kerektorony a körfal délkeleti sarkán állott, ott, hol alatta még most is a felső-várszakaszba később keletkezett feljárat van. (Lásd 2. ábrát.) A 2. kerektorony a dél-nyugati sarkon volt s a később keletkezett vízmedencébe beépítették. A 3. kerektorony az északnyugati sarkon volt s a később keletkezett körönd helyén állott. A 4. kerektoronynak ugyan nyoma veszett, de a «Grund-Risse» idevonatkozó részle-

¹ Mind a két rajzot lásd a Műemlékek Orsz. Bizottságának rajztárában. A Plan de Montkars francia mérnök műve és 1705. évi tervnek tartjuk, mely II. Rákóczi Ferencz idejében készülhetett. A Grund-Risse Ludovico Marini százados műve s a várnak az 1780-as években történt átépítése alkalmából készülhetett.

teiből kivehető, hogy ez a torony a 3. toronnyal megegyezőleg a keleti oldalon volt, ott, hol később ezen torornak a helyén egy csigalépcső keletkezett. A tornyok alapozása mutatja, hogy a falak 2—250 méter vastagok voltak és vagy Károly Róbert (1308—1342), vagy Zsigmond király (1387—1437) várnagyjai tevékenységének tulajdonítható ez az építkezés. Az így bekerített

2. ábra. A munkácsi vár 1300—1500 körül.

helyen római castrumhoz hasonló kastély alapját kapjuk ki, melynek udvarán a már érintett öreg torony állott. A védő körfal déli oldalán, az 1. és 2. torony közt nyílt a külső kapu. Itt tehát változás állott be s a 6 méter magas foktéren, vagy falépcsőkön, vagy létrákon történt a feljutás. Ha a Raports-Plán arányait betartjuk és azt a rajzkulcsot tekintetbe vesszük, mely után Coronelli Regno di Ungheria című művében Munkács vár látképe és alaprajza készült, akkor észrevehetjük, hogy az öreg-

torony ormozott körfallal volt bekerítve.¹ A védő körfal belől mindenesetre a középkor jellemző védműveivel, vagyis favéd-folyosókkal volt felszerelve, mint ezt Bács váránál észlelhetjük. Fent a falon a nyilazó rések és szélfogók, vagyis ormozatok voltak alkalmazva. A vár utja ebben a korban is, a sziklatető fennlapján kanyargott felfelé az 1. ábrán feltüntetett foktereken (a).

Mindezek után tehát megállapítható, hogy Koriatovics Todor herceg idejében, a XV. század első felében, sőt még a XVI. században is egész 1557-ig fent a sziklán a munkácsi erődítések nem terjedhettek tovább, mint az első foktérre.

Todor herceg érdeme, hogy a néptelen munkácsi uradalmat hazájából ide behozott több ezernyi orosz néppel betelepítette, kik azonban mai napig sem tudtak a nemzet testébe beolvadni.

Todor herceg halálát 1414-re teszik és elhunytával özvegye, Valha jutott Munkács uradalmának a birtokába, kinek varnagyjai a herceggel beköltözött Pán Endre és rokona, Helela de Bereg voltak.² Az özvegy hercegnő halálával Munkács és uradalma visszakerült a koronára, míg Zsigmond király azt 1427-ben *Lazarovics István* rácz deszpotának adományozta s ennek halálával 1428-ban a tatai egyezés szerint unokájára, *Brankovics Györgyre*, az Ulk fiára szállott csere útján Nándorfejérvárért.

Ebben az időben Munkács tartozékai voltak: 1. Bardháza, 2. Beregszász, 3. Beregufalu, 4. Déda, 5. Drágfalva, 6. Gát, 7. Gút, 8. Ivány, 9. Jánosi, 10. Jasznyétes, 11. Kajdanó, 12. Kisfalva, 13. Kis-Kerepecz, 14. Kis-Lucska, 15. Lanka, 16. Lohó, 17. Makarja, 18. Medencze, 19. Munkács város, 20. Nagy-Lucska, 21. Nyíresfalva, 22. Oroszvég, 23. Pirokháza, 24. Rákos, 25. Reburika, 26. Ruszkócz, 27. Sarkad, 28. Szász, 29. Sztánfalva, 30. Strahova, 31. Vári, 32. Viznicze.³

Brankovics György hűtlensége miatt Ulászló király a munkácsi uradalmat a várral együtt *Pálóczy Lászlónak* adományozta,

¹ Raports-Plan von Munkács pro 1771. A. Schinerer Ingenieur-Oberlieutenant által felvéve és Baumeister János mérnök által rajzolva. A Műemlékek Orsz. Bizottsága rajztárában. Az ormozott körfalra vonatkozólag lásd: Coronelli id. művében a ljtékpet.

² *Petrovay György* közlése. *Turul* XI. 130. l.

³ *Csánki Dezső*. i. m. I. 411. l.

melybe ellentmondás nélkül be is iktatták. Később a Pálóczy-család tagjai közt viszálykodás támadt és miután Pálóczy László a Pálóczy Mátyás fiainak itt bírt javait feldulatta, ennek következtében a király 1441-ben meghagyta a leleszi konventnek, hogy a Pálóczy László Imre fia részére Munkácsra vonatkozó beiktatásról szóló bizonyítványt ki ne adják mindaddig, míg ezen ügyben nem határoz.¹

Pálóczy László erőszakoskodásai miatt elítéltetvén, a család rövid időn belül elesett Munkács birtokától. Már 1446-ban *Hunyadi János* kezére jutott a munkácsi uradalom, a ki még ugyanezen évben itt meg is fordult, s Munkács város részére kiváltságlevelet adott ki. Az 1451. évi szendrői egyezségben azonban, mely Hunyadi János és Brankovics közt létrejött, a desz-pota ismét Munkács birtokosának ismertetett el.

Szilágyi Mihály, Hunyadi János sógora, a 92 éves Brankovicsot 1457-ben, midőn Szendrő várából magyarországi birtokaira utazott, elfogatván, ez birtokaitól megfosztatott, s utóbb szabadságát is csak nagy váltságdíj lefizetése után szerezhette meg. Ez idő alatt a munkácsi várnagyok, Várday Miklós és Kazai György, a munkácsi uradalom jövedelmét közösen kezelték s azt a vár fenntartására fordították.²

Hunyadi János, Magyarország kormányzójának halálával Munkács várát s a hozzátartozó terjedelmes birtokot özvegye, Szilágyi Erzsébet örökölte,³ ki azt 1484-ben *Corvin János* hercegnek adományozta.⁴ A vár a várossal együtt 1495-ben *csáktornyai Ermuszt Zsigmond* pécsi püspökre és *Jánosra* szállott.⁵ Ezekből három év elteltével már *Gerébi Péter* nádornak és *László* öccsének birtokába esett, majd ezek halálával 1504-ben *Drágffy György* kapta. De Drágffy már a következő évben elhalt, mire

¹ U. o. és 1439. évi t.-czikk.

² *Fraknói Vilmos*. Hunyadiak és Jagellók kora. Budapest, 1896. 104., 160. l.

³ *Csánki Dezső*. i. m. I. 411. l. és *Lehoczky T.* i. m. III. 513. l.

⁴ *Csánki Dezső*. i. m. I. 411. l.

⁵ *Zrinyi Károly*. Csáktornya monografiája 35. l. Hans Hampo volt az ősük, ki Mátyás király kincstárnoka volt. Idézi: *Lehoczky Tivadar* i. m. III. 550., 551., lapok.

Ulászló király neje, *Candelai Anna* bírta egy évig, majd pedig ismét a király kezére került. 1512-ben Várday Ferencz váci püspök vette át a munkácsi kormányzóságot, s a vár jövedelmeinek kezelését Bornemissza János budai tisztartóra bízta. A királyi konyhára zsiradékot és bort Munkács uradalma szállított.

Az 1514. évi 3. t.-cz. 8. §-a megállapítja, hogy Diósgyőr mellett Munkács is koronai birtokul szolgáljon, a király jövedelmét képezze, s elidegeníthetetlen maradjon.¹ 1515-ben Tomory Pál neveztetett ki munkácsi várnagygyá, kinek ezáltal úgy látszik, a Dózsa-féle pórlázadás leverésében szerzett érdemei jutalmaztattak meg.²

Bár az 1514. évi 3. t.-cz. elidegeníthetetlennek jelenté ki Munkácsot, 1521-ben már II. Lajos király neje, Mária birtokában találjuk azt.³

Ez ideig a munkácsi várat sem külső, sem belső ellenség nem háborgatta. De a mohácsi vész után, az ellenkirályok harczi alatt, mikor Zápolya a szina-hidasnémeti vereség után Lengyelországba vonult, Ártándi Pál, mint a munkácsi vár kapitánya 1527-ben a Zápolya ellen alakult liga tagja lett, s oly kitarással ragaszkodott Ferdinánd pártjához, jelesül Mária özvegy királynéhez, hogy később Balázs testvérevel együtt Gritti Lajos parancsából, főleg azért, mert ennek magyarországi kormányzósága ellen működött, lefejezték. Ezután az a százados béke, mely Munkács várának falai felett honolt, egyszerre megszűnt. A János király párti magyarok vezére, Athinai Simon deák 1528-ban hódította meg Munkácsot Zápolya részére, a ki azt 1529-ben Báthory Istvánnak adományozta, kiről ez azonban 1531-ben ismét visszaszállott Zápolyára. Ez időben Büdi Mihály várkapitány, ki mellett mint várnagy Valkay Mihály volt egy ideig (1533), a munkácsi várat uradalmával 1531-ben haszonbérbe vette. Az ő idejében Munkács és birtoka szánandó állapotba jutott.⁴

¹ *Lehoczky* i. m. III. 550. l.

² U. o. III. 535. l. — *Századok*, 1881. IV. 302. l.

³ *Lehoczky* i. m. III. 513. l.

⁴ *Lehoczky* T. i. m. III. 513. l. — *Pesti Frigyes*. A szörényi bánság tört. IV. 144. l. — *Rónai Horváth Jenő*. Magyar Hadi Krónika II. 10. l. — *Balogh János* i. m. 80. s köv. l.

Zápolya János halálával, 1540-ben, a midőn Izabella özvegy királyné utószülött fiát, János Zsigmondot a Rákos mezején az országgyűlés királylává kikiáltotta, az özvegy királyné és fia Petrovics Péter gondnoksága alá kerülvén, Munkács vára és uradalma is Petrovics hatalmába esett. Izabella özvegy királyné a Ferdinánddal kötött egyezség szerint 1551 augusztus havában a koronát s vele Erdélyt s a keleti részeket is átadta Ferdinánd biztosainak, s a trónjától megfosztott özvegy királyné fiával s egynehány hívével Lengyelországba költözött. Így Munkács Ferdinánd kezére ment át, de midőn 1556-ban török befolyás alatt Izabellát visszahelyezték, Munkács ismét a királyné birtokába került. Lengyelországból való visszatértében a Beszkid határhegy átlépésekor Báthory István, a későbbi lengyel király üdvözlé az özvegy királynét, ki 300 magyar nemes, s 500 lengyel és fényes török lovas kíséretében vonult be Munkácsra, hogy néhány napi pihenő után Erdély felé folytassa útját.

III.

Munkács várára s vidékére 1557-ben viszontagságos idők következtek. Már az év második napján írja Gersei Petheő János Nádasdynak, hogy «Munkács alatt ki *kastélyt* az mieink megatták és az népet békével bocsáták, ki benne voltak, és sok főnépet mongyák, hogy alatta veszett, mert háromszor is ostromolták és Török Jánost is mongyák hogy meglőtték, de meg nem holt». Munkács tehát ismét a Ferdinánd pártiak kezére került. Hogy ezt visszahódítsák, Izabella hívei: Bornemissza Benedek és Hagymási Kristóf Husztról 1557 október havában Munkács alá szállottak táborba azon szándékkal is, hogy a leszüretelt bort elszállítsák.

Úgy látszik, hogy Izabella hívei Munkácsot elfoglalták, a honnan a borok szállítása végett tovább Szerednye és Ungvár felé is akartak volna portyázni, azonban Telekessy Imre hadinépével, kit Székely Antal ungvári kapitány támogatott, meglepte őket. Erre Bornemissza s Hagymási hadai gyorsan szétfutottak, s Munkács, Huszt és Kovászó váraiba menekültek. Istvánffy zerint: «nagy számmal szaporodtak meg a menekü-

lők a váron kívül a munkácsi «sánczokban», hol megvonták magukat». ¹

Istvánffy idevonatkozó feljegyzéséből bennünket főleg a sánczok említése érdekel, miből arra vonhatunk következtetést, hogy a vár alján a XVI. század derekán Izabella királyné hívei a várnagyok felügyelete alatt építették az első földsánczokat. Ezeknek a sánczoknak a menetét egész biztonsággal nem tudjuk meghatározni, mert erre vonatkozólag rajz, vagy leírás nem maradt fenn. De a később keletkezett építésekből annyit mégis kiérezhetünk, hogy ezen földsánczok a várhegy lábától nem érhetek távolabbra, mint a hogy a később keletkezett, I. Rákóczi György által megszatott vízi-árok volt.

A munkácsi vár további történetéből tudjuk, hogy Telekessy csekély hadával nem támadhatta meg Munkácsot, de még Forgách Simon is hasztalan igyekezett 1557-ben a várat kézrekeríteni. Forgách ostroma ellen Izabella várnagyjai: Nagylaki Mátyás és Csejthei Péter erélylyel védelmezték a várat, míg Bebek Ferencz és Balassa Menyhért vezetése alatt a felmentő sereg megérkezett. Így Forgáchnak csakhamar fel kellett hagyni a vár vívásával.

A királyné hűségükért igen dicsérte várnagyjait, s mint-hogy a munkácsi védőrség fizetetlen volt, fizetómesterének, Kemény Jánosnak meghagyta, hogy biztos úton 200 forintot juttasson Munkácsra, hasonlóképen Hagymási Kristófot utasította, hogy Máramarosból 200 forint értékű sót küldjön oda.

A következő évben a beregi főispánt, ifj. Büdy Mihályt látjuk a munkácsi várkapitányságban. Izabella özvegy királyné halálával (1559. évi szeptember 20) a megindított alkudozások fonalát fia, János Zsigmond vette fel, de Ferdinánd János Zsigmondnak sem a királyi czímet megadni, sem birtokainak határait kiterjeszteni nem akarta. Ezért János Zsigmond a munkácsi várat nem engedte át, hanem azt hívének, *Lévay János*nak kezére bocsájtá.

Ferdinánd király szerződésen alapuló örökösödési jogánál fogva a Zápolya hívének, *Lévay János*nak kezén lévő munkácsi

¹ *Rónai Horváth Jenő* i. m. II. 76. 1.

várat ennek magtalan halálával 1560-ban *Ruszkai Dobó István*-nak adományozta számos hont- és bodrogvármegyei helységgel addig az ideig, míg a munkácsi vár s tartozékai visszafoglalva, neki átadandók lesznek, mert Munkács vára még most is Zápolya kezén lévén, ezt nem foglalhatta el.¹

E közbeeső idő alatt a munkácsi vár tisztjeiről s uradalmáról kimerítő adatokkal rendelkezünk, de a vár állapotáról s az ott lefolyt építkezésekről sehol sem történik említés.

Ferdinánd király halála után Miksa király 1565-ben Hosszú-tóti és Vyss Albert követei által követelte Munkácsot. De mint-hogy mind a két követet II. Soliman szultán letartóztatta, Miksa király Schwendi Lázár kassai főkapitányt bizta meg Munkács vívásával.

A török hatalom hanyatlása korában Schwendi Lázár császári vezér 1567 február 17-én fogta ostrom alá Munkácsot, melynek bevételénél az ostromlók javára esett az a körülmény, hogy a vár aljában lévő árkokban a vizek befagytak. És ámbár igen erős és jól megvédhető vár volt, János Zsigmond várnagyjai: Lugosi Luka János és Kerepeczi, másképp Majthényi Demeter, a Bornemissza János, Szalay Ferencz és Csáky Mihály ostromló seregének már ötnapi ostrom után, február 22-én gyávan feladták azt.²

Munkács vár ezen vívásánál Rassó Vince császári királyi tüzérségi parancsnok vezette a nehéz ostromló faltörő ágyúkat, ki úgy látszik kitünő és sikeres működéseért a remélt jutalmazásban nem részesülvén, Zápolyához átpártolt. Ezért Rassó János Zsigmondtól a Kerepeczi Demetertől elkobzott birtokokat kapta adományba, melyeket Rassó Kerepeczi Demeternek és Gáspárnak 1571-ben pénzért visszabocsájtott.

Lugosi még ezen évben a munkácsi várban elhunyván, Bay Ferencz lett a várparancsnok, ki Schwendi Lázárral a császári seregben vitézkedett.³

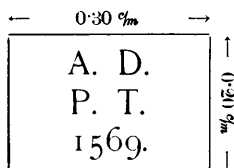
¹ *Országos levéltár. Neo Registrata Acta. 246. csomag, 57. szám, és R. Horváth J. i. m. II. 77. l.*

² *R. Horváth J. i. m. II. 94. l.*

³ *Lehoczky T. i. m. I. 149. l.*

Schwendi tábornok, miután a várat elfoglalta, azt épen csak a pillanatnyi szükség tekintetéből erősítette meg, de hogy mit végzett, erről tudomásunk nincs. Intézkedéseiből mindössze annyit tudunk, hogy 1574-ben Munkácsra egy Zlankó nevű kintzömestert rendel.¹

A felső vársáncz délnyugati részében egy kis homokkő tábla jelzi az építkezés körül kifejtett tevékenységét, mely ekként örökített meg:

Ez a kő táblácska az 1567. évi ostrom után bekövetkezett javításokat és azt az évszámot jelzi, midőn ezen munkálatok befejeztettek.

Ezek után hat év hijával majdnem egy félszázad folyt le, hogy Munkács építkezéseiről mitsem tudunk.

Ez idő alatt Mágócsi Gáspár az uradalmat várastól 1573-ban zálogba kapta s úgy látszik a kor igényeinek megfelelőleg igyekezett a várat jól felszerelni, miről nemcsak az egykorú krónikaíró, Heltai Gáspár tesz tanubizonyosságot, midőn 1574-ben kiemelte Munkács várának jelességét, hanem a többi közt egy 1573. évi inventarium is. Minthogy ezen inventariumban csakis fegyverekről, lőszerről s más egyéb tüzi szerszámokról történik említés, de a falakról s bástyákról a leltár hallgat, valószínű, hogy ebben az időben Munkács várépületeiben változás nem állott be.²

Mágócsi Gáspár halála után a testvérétől, Andrástól és Alaghy Judittól született Gáspár és Ferencz örökölték a munkácsi várat 1586-ban. Rákóczi Zsigmond az özvegygé lett Alaghy Juditot

¹ Takács Sándor. Magyar rabok, magyar bilincsek. *Századok* 1907. évfolyam, 416. l.

² Takács Sándor. Műveltségi közlemények. VII. Magyar tüzes lövészszerszámok. *Századok*, 1908. évfolyam, 133. lap.

nőül vevén, a vár birtokát a zálogösszeg növesztésével 1588-ban megszerezte. Rudolf király ugyanis az uradalmat a Mágócsiaknak 30,000 forinton zálogosította el, mely zálogpénz később 103,000-re emelkedett. 1590-ben Rudolf király Rákóczi Zsigmondot és Mágócsi Gáspárt biztosította arról, hogy tőlük a munkácsi várat s tartozékait addig el nem veszi, míg az azt terhelő 125,550 frtot, melyeket ők részint ő felségének kölcsönöztek, részint az egri várhoz tartozott Vámos-Ujfalu, Kenderes, Szentmarja és Sajóhidvég kiváltása fejében kiadtak, nekik vissza nem fizeti. Sőt egy év leteltével a király ez utóbbi összeghez és 3000 aranyhoz újabban 25,000 forintot felvevén, a munkácsi uradalmat nekik 15 évre visszaválthatlanul lekötötte. 1591-ben a 155,350 forintra rugó zálogösszegbe a 3000 aranyon kívül a zálogbirtokosok által 7000 tallér és 17,000 forint foglaltatott be, továbbá még 5000 tallér, melyeket a szepesi kamara a vár javítására beszámított és 100,000 forint, melyeket 1589-ben a császári sereg zsoldjára fordítottak.¹

Kismarjai Bocskai István zászlóbontásának sikerei, főképen Kassa elfoglalása tették lehetővé, hogy 1604 december havában már Munkács vára birtokába jutott, mely haláláig meg is maradt kezén.

Ezen időben, a XVI. század végén és a XVII. század legelején, 1603 január 23-dikán egy inventarium nemcsak a várban összeírt tüzes szerszámokról ad felvilágosítást, hanem a vár egyes részeit is megnevezi, melyben azok elhelyezve voltak.

Az inventarium tanúsága szerint a vár 1603-ig még csak az I., II. és III. foktérre terjedhetett.

Akkor még csak «alsó-», «felső-» és «külső vár» elnevezéssel találkozunk.

A felső vár (Lásd 4. ábra) a C)-vel jelzett terület volt, melyben az «úrháza» állott. Itt az úgynevezett «piacson» az úrháza előtt állott a «Rák» nevű taraczk, melynek 400 darab 1½ fontos golobisát készen tartották. Itt a felső várban még egy «Bebek»-féle taraczk van jelezve, melynek 600 drb 2 fontos golobisa volt. A szertárban (ezeigház), ez is nyilván a felső vár-

¹ *Lehoczky T. i. m. III. 558. l.*

ban lehetett, ott hol később is a szertár tűnik fel, t. i. a felső vár keleti oldalán, különféle tüzszerszámok vannak feltüntetve. Úgymint: 20 «aprószerű-»; 24 «nagyobb-» és «kisseb-puska»; 16 «öreg taplós puska», összesen 60 drb puska. 14 «tüzes kalán», melyeket az ágyútöltésre használtak; 6 «tüzes szerszámot» az ágyútöltés leverésére szolgált; $\frac{1}{4}$ salétrom a lőporgyártásra kellett; 11 fazékban kész lőpor; 2 ágyúvontató kötél; 17 különféle nyak-vas; 14 bilincs; 3 béklyó rabók számára; 89 darab öreg- és másféle golóbis. A csigabástyán: ez is a felső várban a 8-as számmal jelzett helyen volt, egy pattantyús mozsár állott. Az alsó vár falain hét taraczk és ágyú volt elosztva, még pedig a B) várszakaszban (Lásd 4. ábrát). Azt hisszük, hogy ezek a lövegek a 4. és 7. torony közé eső falakon és tornyokban állottak és pedig: egy «Büdi»-féle taraczk, 600 drb 2 fontos golobissal; egy «Tekerős bika» nevű taraczk 278 drb 1 fontos golobissal; egy «háromfarkasfogú» (Báthori ezimer) taraczk 252 darab 2 fontos golobissal; egy «Petrovits» nevű taraczk a Tekerőbika mellett, melynek 514 darab 1 fontos golobisa volt; egy «Mágócsi Gáspár»-féle, a Vörös bástyán lévő ágyú, 384 drb 6 fontos golobissal s végül egy «Bebek»-féle ágyú 164 drb golobissal. A kapu alatt (a 3. számú bástyatorony aljában) egy «jeltelen» taraczk 256 drb 3 fontos golobissal. A padon elhelyezve találtak: 90 drb szakálost mindenestül; volt még «szakálos vas» (cső) agy nélkül, a melyekből seregbontót csináltak és 10-et közülök Beregszászba vittek; 12 «Hellebard» (vivőbárd); 10 vasgerely; 9 agynélküli «puskavas» (cső); 57 darab puska.

A vár helyzetéből látjuk, hogy a támadóoldal a déli volt, azért kellett ezt a részét legerősebben védeni, a mit ugyancsak az összeírás igazol.¹

Ezen tüzes szerszámokon kívül az inventarium még felsorol 3400 drb félszakáloshoz való golobist egy «tonnában». Más tonnában szakálos golobis 2600 drb. Egy tonnában «öreg szakáloshoz» való golobis 3800 drb. Egy tonnában «félszakáloshoz» való 3460 drb golobis. Vágott vas golobishoz 1668 drb. Egy

¹ Országos levéltár. Urb. et Conscript. fasc. 97. No. 30.

tonnában «öreg szakáloshoz» golóbis ónból öntve 448 darab. Tüzes szerszámhoz való apró (vas) puskákhoz való 611 darab. Egy ládában kopja-vas 44 darab és ugyanezen ládában vasvessző 7 darab.

Ezen inventarium felvétele után tűnik fel a várnak egy látképe, melyet Burchard von Birkenstein, Badeni Lajos herczeg mérnöke adott ki (L. 3. ábra). Ezen a látképen világosan ki lehet venni a várhegynek délre lenyúló csúcsát, melyen egy «elővár», vagyis «Kapuvéd» (egy úgynevezett Barbakan) van feltüntetve. Ezt a kapuvédet az 1603. évi összeírás «külső vár»-nak nevezi. Ez a külső vár pedig a későbben keletkezett «közép-vár» (Mittlere Festung) helyén állott. (A) Lásd 4. ábra.)

Ennek az erődműnek a déli végében, két egyenlő kerekidomú rovátkolt kapuvéd tornya közt a kötőfalon nyúlt a külső várkapu, mely alatt egy pincze volt (a) 4. ábra). Az első torony a későbben keletkezett III. számú bástya helyén, a második torony a IV. számú bástya helyén állott (L. a 3. ábrát).

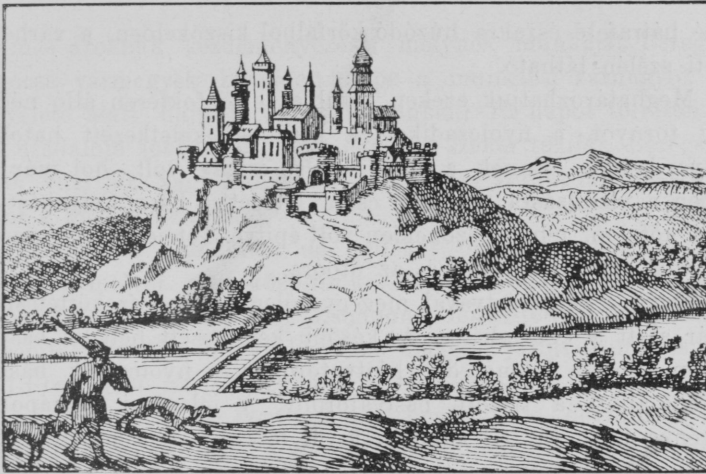
Az első és második tornyot két fal kötötte össze a második foktéren keletkezett várrészszel (B). Így alakult az elővár udvara. A leltár szerint «külső vár». A vár útja ezen az elővár kapuján keresztül, egy kerekidomú rovátkolt kaputornyon át vezetett felfelé, melynek fenekén a «Demnicz» (3), vagyis a vár börtöne volt.¹

Ezen kaputoronytól nyugatra, a már akkor létező védőkőrfal délnyugati szegletén és a várhegynek nyugati szélén volt a negyedik kerek rovátkolt torony, kissé hátraesően észak felé.

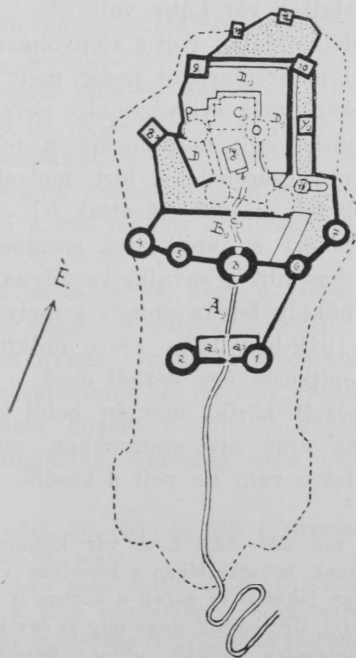
A harmadik és negyedik tornyok közt egy kisebb idomú süvegtetejű kerek torony állott. (5.) Ez pedig az 1603. évi leltárban csigának nevezetik, megkülönböztetésül a felső csigától — mely feljebb esett — rajzunk szerint a nyolczadik toronyban.

A kaputoronytól keletre egy síkban állott a hatodik rovátkolt tetejű kerek torony, míg a hetedik ily alakú torony, a

¹ Raports-Plan von Munkács pro Anno 1771. Ezen a terven a tömlöcznek már csak helye van megjelölve, a mi arra mutat, hogy e felett valami volt.

3. ábra. A munkácsi vár 1686-ban Birkenstein műve nyomán.

4. ábra. A munkácsi vár alaprajza I. Rákóczy György idejében.

kissé hátrafelé északra húzódó körfalból kiszökkelően, a várhegy keleti szélén látható.

Meghatározhatjuk ezeken kívül az első foktéren álló négyszög tornyot, a nyolczadikat, a későbben keletkezett hatodik bástya helyén. Ennek a neve «Felső-csiga» volt, hol már ez időben a vízhúzásra szolgáló csiga létezett.¹ Ez a Csigabástya, túl a kőfalon, tehát kiszökkelően volt építve. Tetején a «vigyázó»-ban volt egy kis harang és az ütőóra.

Ezzel a csigabástyával megegyezőleg állott összeköttetésben a vár alatt a «Csigaház». A később keletkezett hetedik bástya helyén állott a kilencedik bástyatorony; a nyolczadik bástya helyén állott a tizedik bástyatorony. A jelenlegi várkapolna helyén a felső vár C) kapuján kívül látszik a régi kápolnácskának hatszegű tornya, a tizenegyedik. Látszanak még a látképen a hátraeső tizenkettedik és tizenharmadik tornyok, melyek a körfalon állhattak; végre a tizenegyedik, a lakótorony kimagasló teste, mely alatt a vár kútja volt.

Ezen torony déli oldalán volt a «fenyőház», vagyis fenyőfából készült ház (b), az öregtornyot pedig, mely a fenyőház előtt állott, most (1603-ban) már «vigyázónak» nevezték.

A korabeli építkezések megengedik a feltevést, hogy ez utóbbi hét szögtorony csúcsfedéllel bírt, melyek a rajzban feltüntetett ormozatok felé később húzattak fel.

Tekintetbe véve ezt az építkezést, szembeötlő, hogy ez az alakítás rendkívül hasonlít a savniki kastélynak építkezési módorához, melyet Thököly István épített s mely utóbbi építkezésének befejezését 1619-ben kőbe vésve örökítette meg. Lehet, hogy mind a két építkezés egy kézből ered.

Az így keletkezett körfal mentén belől készült a vár kősziklába vájt száraz árka oly arányokban, mint az rajzunkon (L. 4. ábra) feltüntetve van. Ez volt a később keletkezett terje-

¹ *Balajthi J.* i. mű 220—223. l. A vár kútjának a vize 1792-ben felette édes volt, minek következtében a hüvelyes vetemények főzésére nem volt alkalmas. Így lehetett ez ebben a korban is (1603), azért kellett jó ivóvízről gondoskodni. Úgy véljük, hogy míg az egyik — az alsó csiga — más szükségletek felhúzására szolgált, addig a felső csigán a vizet húzták fel.

delmes ároknak kezdeményezése, melynek munkáját Bereg- és Ugocsa vármegyék kirendelt népe a munkácsi várnagyok felügyelete alatt hajtott végre. Kapunként 12 napot töltöttek itt, az uradalom jobbágyai pedig egy-egy szekér tüzifát, Beregszász 100, Vári 50, Nagy-Bánya 32 darab öreg szálfat tartoztak évenként a várhoz szállítani.¹

Ennek a munkának az emlékét örökítette meg az a kis kőtábla, melyet már közöltünk. Mágócsi Gáspár s utána fia Ferencz s végre Rákóczi Zsigmond fejlesztették a munkácsi várépítkezést úgy, hogy ebben az alakban jutott Munkács vára 1613-ban gróf *Eszterházy Miklós* birtokába.

Látszanak még ezen a képen épületek is, de miután ezek tetőzete s felépítménye tévútra vezethetnének, ezeket kihagyva, az 1603. évi összeírást követve, felemlíthetőnek véljük még a következőket.² A kaputoronyból (3) a vár útja egy a középső várszakaszt a felső várszakasztól elválasztó falon volt kapun (c) vezetett egyenesen az első foktérre, vagyis mint az 1603. évi összeírás nevezi, a «felső vár piaczára» (C) (L. 5. ábra). Itt a felső várban a keleti oldalon kezdődött közel a feljáróhoz a «nagy palota» (D) (L. 4. ábra).

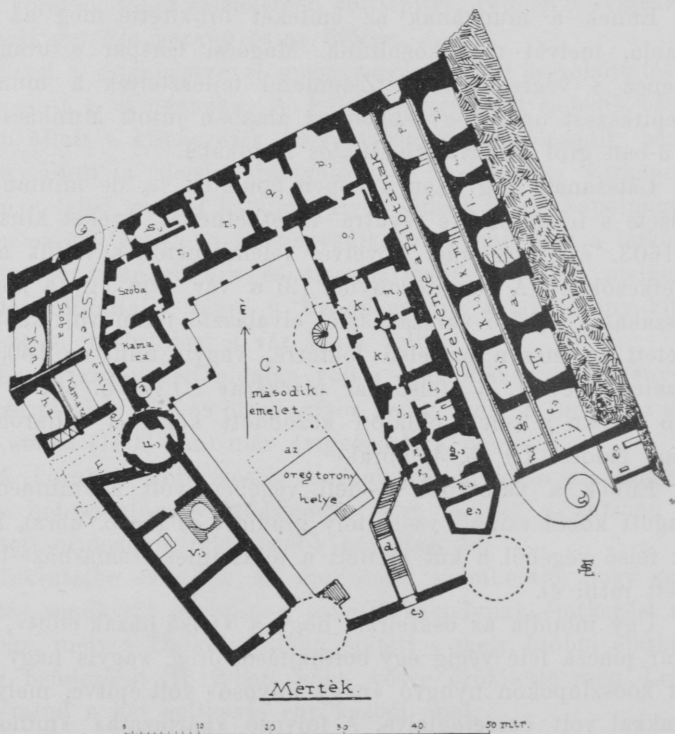
Ennek a palotának a déli végében volt a «mindenestül faragott kőből csinált vasrostély grádics» (l) (L. 5. ábra), melynek felső végéből a kút mellett a földszintes «sáfárház»-ba lehetett jutni e).

Úgy mondja az összeírás, hogy a «felső házak előtt», tehát a vár piacza felé végig egy bolthajtásos öreg, vagyis nagy faragott kőoszlopokon nyugvó «nagy folyosó» volt építve, mely vasrudakkal volt összefoglalva. A folyosó «pártázata» «mindvégig szép öreg faragott kövekkel csinált, köröskörül vasrudakkal a falhoz volt foglalva». Jelenleg ezen oszlopok egynehánya

¹ *Lehoczky T.* III. 84., 555. és 560. l. Hivatkozik a Budai kamara levéltár 748. csomag, 36. szám.

² Mielőtt azonban ezen építkezésnek leírásához fognánk, meg kell jegyeznünk, hogy a jobb megérthetés végett valamennyi építkezést a szikla fennlapján egy mértékben tartottunk. A részleteknél azonban kivételt tettünk, s így a palotaépítkezéseket fent a második emeleten az 5. ábrán nagyobb mértékben tüntettük fel.

még kivehető és 1711-ben az «Angetragener Communicationsgang und Stiege» elnevezés alatt van jelezve. Ez pedig azt jelenti, hogy ezen oszlopcsarnokból egy közlekedési folyosó készült, mely ma is megvan. A sáfárház után, körülbelül hat méterrel magasabban, mi az első foktér határát képezte, következett az

5. ábra. A Rákócziak palotája az 1711-ben felvett tervrajz és az 1603. évi összeírás szerint.

«udvarbíró háza» *f*). Ez tehát már emelet. Ezután jött a «leányok háza» *g*), ez megint egy emelettel feljebb esett, vagyis a második emelet.

A leányok házának «pitvara, vagy mosóháza» volt *h*), melyből az «asszonyházába» *i*) lehetett bejutni, mely összeköttetésben állott az «úrházával» *j*).

Az úrházában volt az «ebédlőbolt», vagyis egy bolthajtásos tágas helyiség *k*). Itt a már az ősi építkezésnél felemlített negyedik beépített kerektoronyból alakult egy «gradics», melynek felső végéből lehetett feljutni az ebédlőházba. (Az ősi építkezés pontozva van a 4. és 5. ábrán.) Az ebédlő ablakának a «kövi», «faragott kőből csinált bolthajtásos módra készültek».

Ezen ebédlőn belől «jobbkez felől», tehát keletre, egy «zenesház» volt *l*). Az «ajtóvágatok mindenütt faragott kövekből csináltak». Az üveg ablakai épek voltak.¹ Balkéz felől északra az ebédlőház mellett volt egy «szépház» *m*), melyben «Borbély Mihály lakott».

Itt e házak, vagyis szobák keresztfalán volt a kémény *n*), mely még 1771-ben is feltüntetve látszik.

A szépház mellett egy más «boltosház» *o*), s e mellett egy «színes ház» (festett), melynek «pitvara» volt *q*).

A színes házon belől volt egy «szép palotaház» *r*), melynek végében (tehát az északnyugati sarkon) egy «szép kerekded erkélyyel», melynek üvegekkel berakott ablaka hat részre volt osztva *s*). Az osztói mind faragott kőből csinált. Az ablak pártázatja mind faragott kő, vasakkal erősen foglalva.

Itt az összeírás egy «belső kapu» jelez, mely felett nyugatra és északra egy egyszobás és kamarás «szép fenyőfából kimetszett házat» említ, mely téglából rakott volt.

Az épen nevezett kapu *t*) a Grund-Risse szerint közel esett az ősi építkezés harmadik kerektornyához, hol ezen alaprajzon egy csigalépcső van feltüntetve *x*).

A két helyiség, t. i. a szoba és a kamara, az utólag megnevezett szép palotából nyílt. Ablakai a nyugati oldalra szolgáltak, hol a «szép fenyőháznak» nevezett erkélyszerű épület kikönyöklően volt alkalmazva az északnyugati sarkon.

Ezen építkezés alatt volt a «konyha», mely mellett egy «bástya» említetik. Ez utóbbiban lakott 1603-ban a várkapitány *u*).

¹ *Országos levéltár. Urbar. et Conscript. fasc. 18. No. 30.* Munkács várában 1627-ben három új kristályüveg ablak volt. Azonkívül öreg kristályablak kettő, kristályos üveglak szinte kettő, öreg (nagy) rostélyos kristályüveg ablak is van kimutatva. Ezeket Takács Sándor közli «Múveltség-történeti közleményei»-ben. *Századok* 1907, 639. l.

Ezek után az építkezés dél felé fordul, hol a «sütőház» *v*), ezzel szemben a keleti oldalon az ebédlő alatt a földszinten a «tárház» volt, mely a nagy folyosóból nyílt és egész az udvarbíró házáig ért. *k*) és *j*) alatt: I., *a*), *r*), *h*), *a*), *z*).

A «porházakra» vonatkozólag nem tévedhetünk, ha e tekintetben az 1711. évi Raports-Planra hivatkozunk, melynek tanúsága szerint az «első porház» *y*) a felső várban (Lásd 4. ábrát), a «második porház» az alsó várban a hetedik torony alatt, a «harmadik porház» a harmadik torony alatt volt.¹

Lent a vár alatt volt a «kovácsműhely», a «lakatosház», melyet «az Úr ő nagysága (Mágócsi Gáspár) fundáltatott».

Hogy a körfalak mögött és az ecsetelt építkezések közt már ez időben száraz árok vonult végig, habár nem oly terjedelemben, mint azt később látni fogjuk, az csak természetes és az ezenkori várépítkezés követelményeihez tartozott. Ebből kifolyólag a sziklába vésett száraz árkok még csak kisebb mérvben való keletkezését ebbe a korba helyezhetjük, azt is csak oly terjedelemben, mint a hogy a vár körfalai terjedtek.

Hogy ezek az árkok a kapuknál, illetve a foktereknél az egyes várszakaszoknál áthidalva s ezen áthidalások biztosítva ehettek, ez is igen természetes követelménye eme várszerkezetnek.

Így tekintve a Birkenstein által nyújtott rajzot, úgy vélekedünk, hogy ez a látkép, összevetve azt az 1603. évi összeírással, nemkülönben ezeket összehasonlítva a későbbi építkezésekkel, egy fontos adatot képez a vár egykorú felismerésére.

A síkságból kiemelkedő sziklahegytetőn épült ezen vár remek lovagvár képét nyújthatta tényleg az egykorú szemlélőnek.²

¹ Ez a gondoskodás annyiból helyesnek tűnik fel, hogy minden várszakasznak megvolt a maga porháza; másrészt biztosította a várat arról, hogy ha egyik vagy másik porház bármi oknál fogva fellobbant volna, a vár még mindig löporkészlettel rendelkezhetett.

² A Birkenstein művében megjelent rajzon a tornyok felhúzását a rajzoló kissé túlozva adta, de az elrendezés oly bámulatosan megegyezik a munkácsi vár építkezésének történeti folytonosságával, hogy ezt kimutatni szükségesnek tartottuk.

Mégis csak különös véletlenségnek kellene tekinteni azt a körül-

Az 1603. évi inventariumban a vár leírásánál előforduló helyiségekben, házakban, a bástyákban, pinczékben, porházakban, a padokon és a tárházban különféle gazdasági eszközök, élelmszerek és szerszámok vannak összeírva.

A várat három oldalról környezték a négy kilométernyire fekvő hegyek. Az északi oldalon a Galis-Lovácska \triangle 306 méter, a Veres-hegy \diamond 201 méter, e mögött a magasabban emelkedő Zsornó-hegy \triangle 544 méter magas hegylánczolatok s ez utóbbinak nyúlványai, a Csernek-hegy \diamond 261 méter magaslatával, mely a Latorcza jobb partjára a klastrom aljai \diamond 146 méterre kimagasló előkúppal végződik.

Ezzel szemben a keleti oldalon a Latorcza balpartján a \diamond 212 méter magas Szarka-hegy emelkedik, mely a kibontakozó Latorcza-völgy szorosának mintegy kapuját képezi.

A síkságot épügy, mint a környező hegyeket sűrű lomb-

ményt, hogy a már ismertetett alaprajzok idevágó részletei, a felébe helyezett munkácsi vár látképevel teljesen összeválnak.

Hogy már most a tornyok teteje hogyan alakult, az mellékes körülmény, mert hisz a látképek készítésénél a részletek kivitele nagyon elmosódik. Ott inkább nagy vonásokban lehet bizonyos részleteket felismerni. Ide tartoznak az ormozatok is. Burchard von Birkenstein műve, melyből e látképet ismerjük, 1686-ban Bécsben jelent meg először. 1689-ben ugyanettől egy másik kiadás jelent meg, 1697-ben pedig a harmadik kiadás látott napvilágot, míg a munkácsi vár 1713-ban Burchard von Birkenstein «Ausserlesener Anfang zu den höchst nützlichen mathematischen Wissenschaften» című művében végre negyedik kiadásban találta reproductióját. Épen 100 évvel később, hogy I. Rákóczi György Munkácsot birtokba vette. Ennek a műnek a szövegében Birkenstein Munkácsot Pag. 36 alatt a 150. lapon már az új rendszerben írja le, ellenben a rajzban még a régi állapotot tünteti fel. Az a 123 rézkarcz, mely ebben a műben megjelent, igaz nem mindegyik és nem is vonásról vonásra egyezik meg a valósággal, azonban ezt is csak feltételesen lehet elfogadni. De azért vannak benne oly karczok, melyek teljesen elfogadhatók. Ezek közé sorozzuk Munkács látképet is, mely tekintve alakítását, «középkori» építkezést tüntet fel. Ámbár, mint mondtunk, a tornyok felhúzásánál némi túlzás mutatkozik a magassági arányokban. A Birkenstein által közölt látképet egyébként *Lerch* mérnök készítette 1686-ban, s az eredeti felvétel Karlsruheben a badeni nagyhercegség Landes Archivjában van.

Taboly Munkácsról írt művében, Hunfalvy pedig Erdély és Magyarország leírásában Birkenstein nyomán nyújtottak rajzokat Munkács várá-

erdő borította. A várhegyet mintegy 140 méter távolságon túl minden oldalról mocsárvíz környezte, a melyen csak egy rőzseút földdel feltöltve vezetett a vár délkeleti oldalához, hol fahídon át érte el a felfelé kanyargó vár útját.

Ilyen volt e vár s környéke, midőn Esterházy Miklós azt Mágócsi Ferencz után átvette.

Az 1608. évi törvényczikk értelmében Munkács ismét elidegeníthetlen koronabirtoknak nyilvánítottatott ugyan, de még mindig Mágócsi Ferencz zálogbirtokában volt, kinek özvegyét, Dersfy Orsolyát Galanthalai gróf Esterházy Miklós nőül vevén, ezzel 1613-ban a vár birtokába jutott s hosszú ideig élvezte az uradalom jövedelmeit.

Bethlen Gábornak nyílt fellépése 1619-ben Homonnai Drugeth György kiűzésével kezdődött meg szeptember havában. Munkács ekkor az ő kezébe került. Ő alatta 1627-ben Kisfaludi Miklós volt a munkácsi várnagy és Pallagi István a vicekapitány, mit egy egykorú német nyelvű leltár igazol.

ról. De találkozunk más felvételekkel is. Ezek a XIX. századba esnek. És pedig a «Magyar Néplap»-ban 1857-ben 91. szám alatt a 726. lapon Czigány tett kísérletet a vár képleti bemutatásával. Ezen a várhegy me-reven van adva. A felső, középső és alsó építkezések alakja és a templom felismerhetők. De hiányzik a legalsó térfok, t. i. a Zugvéd; valamint a távlati bemutatás nem helyes. A nyugati oldalról vette.

Az «Ország Tükre» Lám Sándortól eredő rajzot közöl 1862-ben. Ez a rajz délről van véve, belátni a kapuba és jónak nem mondható. A templom tornya hibásan van feltüntetve nyugaton, pedig ez mindig a keleti oldalon maradt.

Ugyancsak az «Ország Tükre» 1865-ben Thaly Kálmántól közli II. Rákóczi Ferencz munkácsi várát, de a mellékelt rajz hibás. Ez a rajz a Coronelli már idézett című műből való (lásd M. Nemz. Muz. Hung. h. 400). Általánosan véve nem mondható sikerült felvételnek, de azért a részletekben mutat elfogadható dolgokat. Ide tartozik a «Palánk» és fent a legfelső térfokon az ormozott körfal. Alaprajza csak némileg felel meg. Az északi oldalról felvett másik látképe az ostromállapotot 1685–1688. mutatja, a mi Thököly Imre fejedelem idejébe esik.

Rossi «Teatro della guerra» című művében fordítva jelent meg Munkács ugyancsak ez utóbbi időbe eső egykorú látképe, t. i. ott, a hol nyugat van, kellene keletnek lenni. Azért esik a vár útja az ellenkező irányba.

Végre a Pallas Lexicon is Birkenstein képét közli.

Ezen leltár szerint következő ágyúk, fegyverek és lőszer volt Munkácson: 1 Vadember nevű ágyú kerekeken 12 fontos, 2 Bebek-féle 8 és 2 fontos, 1 I. Ferdinánd-féle 8 fontos, 1 Sas nevű 3 fontos, 1 Oroszlán nevű 3 fontos, 4 darab 2 fontos, 1 Rák nevű 2 fontos, 1 Mókus nevű 2 fontos, 1 Teknősbéka nevű 2 fontos, 1 Diósgyőr nevű 2 fontos, 3 taraczk 8 és 5 fontos, 1 Macska nevű mozsár 1½ fontos, 1 darab ágyú 4 fontos, 1 darab 2 fontos, 1 Scharfedin 1 fontos, összesen 21 ágyú használható állapotban.

Ezekon kívül három orgona kerekeken. Az egyik 1 fontos; egy másik kerekek nélkül 8 fontos; egy kerekeken tüzes nyilak vetésére 1 fontos. Különféle golyók ágyúk számára 3825 darab. Különféle puskák számára lövedék 20,127 darab. Különféle kézi lőfegyvercső 81 darab. 147 mázsa lőpor és 199 mázsa ólom. Végre különféle tüzi szerszámok és záruk.

Bethlennek 1629-ben történt elhalálózásával nejére, Brandenburgi Katalinra szállott Munkács. És habár utána Bethlen Gábor emlékét a középső vár lépcsőzetén jobbra a falba illesztett paizs-alakú kő örökítette meg és ő utána még Gelsei

Balling János is, mint a munkácsi várnak kapitánya, az általa emelt felső várépületen tevékenységét szinte kőbe vésve, ekképen jegyezte fel:

«Cura et fide
Generosi dni Joannis Balling de Gelse
Sum capitanei arcis ac
Presidii Munkacz inchoata et
absolutu Anno 1629.»

mégis a munkácsi vár erődművei I. Rákóczi György idejéig csakis a 4., illetve 5. ábra rajzában feltüntetett terjedelemben fejlődtek ki.

Soós ELEMÉR.